

Aggressivitet og psykose

Et tilfælde af svær kriminalitet begået under formodet sjæleligt betinget sindssygdом.

Af afdelingslæge ESTER SYBERG, Viborg.

Det er kun sjældent, at retsmyndighederne tvivler om rigtigheden af en psykiatrisk diagnostisering af egentlig sindssygdом hos en retslig observand, når denne er manifesteret ved mentalundersøgelsen og på tidspunktet for de kriminelle handlinger, hvorimod det stiller sig væsentlig anderledes i de tilfælde, hvor observanden har været psykotisk i gerningsøjeblikket, men hvor psykosen er afløbet før mentalundersøgelsen.

Psykiateren er her stillet overfor den vanskelige opgave at skulle rekonstruere en psykose og kan eventuelt kun nå frem til en sandsynlighedsdiagnose. Denne kan komme til at virke mindre overbevisende, hvis de kriminelle handlinger på grund af en forståelig psykologisk baggrund og hensigtsmæssig udførelse lader formode en normal personlighed.

Følgende sygehistorie illustrerer en sådan rekonstruktion — i dette tilfælde af sjæleligt betinget sindssygdом, — hos en observand, der havde begået en række alvorlige, kriminelle handlinger endende med forsøg på manddrab.

Observanden var en 17-årig fisker, der foruden forsøg på manddrab havde gjort sig skyldig i 3 tilfælde af alvorligt hærværk. Hærværkerne var forøvet på det skib, hvor han var ansat som kok, og bestod i, at han første gang om natten indfandt sig på skibet og fjernede dets kompas, som han smed i vandet, således at man ikke kunne komme til søs næste dag; 2 måneder senere gentog han hærværk på samme måde, idet han yderligere ødelagde ekkoloddet på ledsagekutteren, og nogle måneder senere skaffede han sig igen adgang til skibet, lukkede op for dets oliehaner, hældte sprit i lukafet og antændte dette. Skaden kom til at beløbe sig til ca. 25.000 kr., men det var en ren tilfældighed, at ødelæggelsen ikke blev langt mere omfattende. For at bortlede opmærksomheden fra sin person havde observanden forinden lavet en dirk af et søm og anbragte dette i lukafets dør. Nogle måneder efter sidste hærværk gjorde observanden forsøg på manddrab ved at slå sin principal, skibets skipper, i nakken med en jernstang. Drabsforsøget var tilrettelagt sådan, at det kunne se ud som ulykkestilfælde. Observanden havde under sejladsen bedt en kollega om at purre skipperen en halv time tidligere end sædvanligt; herved opnåede han, at skipperen var alene på dækket, hvor observanden opsøgte ham, mens det øvrige personale troede, at observanden sov. Observanden opfordrede skipperen til at læne sig ud over rælingen for at føle på spildevandets temperatur, fore-

givende at spildevandet var for koldt. Såsnart skipperen lænede sig ud, slog observanden ham i nakken med en jernstang, som han havde lagt i nærheden med dette formål for øje. Slaget blev dog afbødet af skipperens hue, og det lykkedes hurtigt denne at overmande observanden.

Det fremgik af sagens akter, at observanden var fra et velstillet milieu. Faderen var fiskeskipper (ejer af kutter på 35 tons). Observanden var nr. 1 af 3 søskende, en yngre broder var død efter ulykkestilfælde. Observanden gik ud fra 3. mellemskoleklasse efter eget ønske for at komme til søs som fisker; han sejlede først med faderen et årstid, herefter som kok på den fiskekutter, hvor han begik de kriminelle handlinger. Det første hærværk forøvede han efter 3 måneders ansættelse.

Forældrene oplyste, at slægten var fuldstændig sund. Observanden havde altid været let at opdrage, noget forsagt og indsluttet, men tillige ærgerrig, flittig og hæderlig. Han var ligevægtig med overvejende godt humør, syntes familien oprigtig hengiven og var altid hensynsfuld mod sin yngre broder.

Fra skolen betegnedes observanden som velbegavet, flittig og hæderlig og fra forskellige bekendte forelå samstemmende oplysninger om positive karakteregenskaber.

Forældrene var klar over, at observanden i begyndelsen var noget ked af ansættelsen som kok, men mente, det var begyndelsesvanskeligheder, hvorfor forældrene ikke havde reageret på observandens anmodning om at blive fri for hyren; udover en enkelt gang havde observanden ikke ytret utilfredshed, og man havde ikke observeret nogen ændring i hans væsen under ansættelsen.

Observanden selv oplyste, at han havde et overvejende godt humør og god arbejdskraft. Opdragelsen var fast og konsekvent, dog noget præget af moderens nervøsitet og ængstelse i de perioder, hvor faderen var på søen, samt i årene efter broderens død. Man forlangte tidligt selvstændighed af observanden, der blev sat til at passe sin lille broder, når forældrene var ude, et hverv han følte sig meget utryg ved.

Observanden gik ofte i søvne; en gang var han nået ud på gaden, slæbende sengetøjet efter sig i retning af det hus, hvor forældrene den pågældende aften havde været gæster. En anden gang fandt man ham stående foran et spejl i færd med at pomadisere sit hår. Der var fuldstændigt erindringstab for søvngængeriet. Indtil sit 10. år turde han ikke sove i mørke, og til sit 14. år led observanden af ufrivillig natlig vandladning, ledsaget af mareidtagtige drømme, hvis indhold han bagefter ikke erindrede. Observanden angav at være noget genert og stille af sig og indrømmede at have besvær med at betro sig til forældrene. Hans humør var overvejende godt, og han havde kun en gang mærket længerevarende humørsvingning i forbindelse med overflytning

til en ny skole, men humøret bedredes ret omgående, da han fik ekstraundervisning og kom på højde med situationen. Observanden var i barndommen blevet drillet meget med sit røde hår, var ked af hentydninger dertil og anså det stadig for at være et minus ved hans udseende.

Puberteten indtrådte i 15-års alderen. Observandens seksuelle indstilling var naturlig og seksuelle konflikter benægtedes bestemt.

Observanden havde ikke lidt af alvorlige legemlige sygdomme. Som helt lille fik han en mindre hovedbeskadigelse, der ikke var ledsaget af bevidstløshed. I 6—7 års-alderen pådrog observanden sig en lettere hjernerystelse, og i 16 års-alderen, under sin ansættelse som kok, en noget sværere hjernerystelse efter fald med cykel, da han var på vej til sit arbejde. Observanden havde erindringsstab for selve faldet og de første minutter derefter; han blev hjulpet op og kom ned til skibet, hvor han igen blev syg med svimmelhed, kvalme, opkastning og stærk hovedpine, der først svandt efter en måneds sengeleje.

Om den psykiske baggrund for kriminaliteten oplyste observanden, at han havde været glad for at påtage sig sin første stilling på et fremmed skib, idet han var ret godt inde i arbejdet fra sine ture med faderen. Skibet var i regelen på søen i 1—4 døgn ad gangen, således at han var i hjemmet gennemsnitligt hver 2. nat. Observanden skulle købe ind, lave mad og gøre rent, samt gå til hånd på dækket. Han blev hurtigt bange for skipperen, der altid kritiserede hans arbejde og tillige var slem til at drille ham ved f. eks. at tiltale ham „rødhåret apparat“ eller „rødhåret satan“, hvorefter de øvrige folk anslog en lignende tone. Observanden følte efterhånden, at han hverken kunne gå eller stå skipperen tilpas, hvorfor han så vidt muligt undgik ham. De arbejdsmæssige vanskeligheder voksede samtidig med, at hans angst for skipperen tiltog. Særlig kneb det med arbejdet på dækket, hvor han skulle reagere hurtigt på skipperens ordre, og han hævdede, at han ikke kunne opfatte disse til trods for, at han hørte skipperens stemme ganske tydeligt. Han gjorde derfor, hvad han fandt mest sandsynligt; af og til gættede han rigtigt, men lige så ofte forkert. Han erindrede f. eks., at han engang skulle hente en rør-fang og kom op med en skruenøgle; en anden gang kom han op med en lille hammer i stedet for en muggert. Kort efter ansættelsen bad han forældrene om at blive fri for hyren, men disse bestemte, at han skulle fortsætte. Allerede en måned efter ansættelsen mærkede observanden, at humøret svigtede ham, samtidig med at han fik tanker og tilskyndelser til at komme ud af den utålelige situation. Disse drejede sig først om at springe overbord og svømme i land, når skibet var på vej ud af havn, senere fik han selvmordstanker, dog uden at gøre noget forsøg på selvmord. Efterhånden kom tanken om at gøre hærværk på skibet for at blive fri for at sejle det næste døgn. Disse tanker beherskede efter-

hånden fuldstændig hans tankevirksomhed i timerne, før han skulle afsted. Samtidig følte han en stærk angst derover og gjorde alt, hvad han kunne for at kæmpe imod tilskyndelserne. Tankerne var altid værst, når han var alene, eller hvis han vågnede op om natten. Hærværkerne havde han i de første to tilfælde fuld erindring for, i det sidste tilfælde kun delvis, idet han dog kunne huske hovedtrækkene. Såsnart han havde forøvet hærværket, følte han en så umådelig lettelse ved tanken om, at han blev fritaget for det næste døgn sejlads, at han aldrig følte anger over sine handlinger. Efter det sidste hærværk måtte skibet på værft, og obs. gik hjemme en måneds tid. I denne periode fik han tilskyndelsen til at skrive nogle breve til en kvindelig bekendt og dennes forlovede, hvori han advarede hende mod at fortsætte bekendtskabet med den forlovede. Han indrømmede, at han ikke kunne lide den unge mand, som han fandt upålidelig og pralende, men han var ikke forelsket i den unge pige. Han skrev 4—6 breve, udfærdiget med blokbogstaver. Tilskyndelsen til at skrive dem kom pludselig op i ham; han kæmpede imod et stykke tid og følte sig kendelig lettet, såsnart han havde sendt dem.

Om drabsforsøget fortalte obs., at tanken derom først var kommet aftenen i forvejen, da han tilfældigt fik øje på den omtalte jernstang, som hørte til på dækket. Tanken forekom ham først forfærdelig, men han var ude af stand til at befri sig for den, og den var særlig fremtrædende, da han ved 23-tiden stod alene i styrehuset, hvor han samtidig følte trykken for brystet og mattedesfornemmelser. På denne tid planlagde han handlingen i detaljer, gik herefter til sin køje, faldt angivelig i søvn og vågnede automatisk på det tidspunkt, hvor skipperen var alene på dækket, da obs. havde bedt en kollega om at purre denne en halv times tid tidligere end sædvanligt. Obs., der havde lagt sig med tøj på, gik op på dækket efter at have overbevist sig om, at kollegaen sov, og udførte herefter drabsforsøget på den beskrevne måde. Han erindrede ikke, hvor hårdt han slog, men huskede at han og skipperen tumlede rundt, og at skipperen havde fat om hans hoved. Herefter huskede han, at han lå på maven ved nedgangen til lukafet, og efterhånden blev han klar over, at han havde gjort noget forfærdeligt, idet det dog varede nogle timer, før han kunne samle tankerne.

Den overfaldne skipper oplyste ved politiafhøringen i anledning af det første hærværk, da ingen nærede nogen mistanke til obs., at han var flink. Da skipperen senere blev afhørt angående drabet, fortalte han, at obs. nok kunne bestille noget, når der stod nogen ved siden af ham, men at han hele tiden skulle holdes til de forskellige pligter, hvorfor han efterhånden var blevet træt af obs. og havde betydet ham, at han ville blive sagt op, hvis det ikke gik bedre; han oplyste, at han havde set obs. umiddelbart efter den omtalte hjernerystelse i 1955; obs. var da fremkommet med

forvirrede udtalelser; men han var tilsyneladende, som han plejede, da han kom tilbage fra sygelejet. Skipperen havde aldrig bemærket, at obs. havde været uvenlig mod ham eller gjort indtryk af at være vred på ham.

En kollega til obs. oplyste, at der blev taget rigeligt hensyn til obs., og at hverken skipperen eller de andre af besætningen havde været hårde imod ham, ligesom man havde haft indtryk af, at obs. havde befundet sig godt ved ansættelsen. Han hævdede, at obs. var høflig, aldrig næsvis, hurtig til sit arbejde, men at „arbejdet blev derefter“, f. eks. brugte han ikke vand til rengøringen, uden at man udtrykkelig sagde det til ham. Man greb ham ofte i løgn, idet han lagde værktøj fra sig på tilfældige steder og nægtede at vide besked dermed, til trods for at det var åbenbart, at han lige havde brugt det. Man havde iøvrigt aldrig bemærket uærlighed hos obs. og stod uforstående overfor hans kriminelle handlinger, idet han mente, at obs. ikke kunne finde på at gøre en flue fortræd. Oplyseren havde set obs. lige efter drabsforsøget, hvor han lå ubevægelig med stift, stirrende blik, som om han var død. På spørgsmål om, hvordan obs. kunne komme i tanke om at slå skipperen, svarede han først, at det vidste han ikke og sagde bagefter, at han var vågnet og havde været „sær“ i hovedet. Det var oplyserens indtryk, at obs. ikke blev sig selv før et par timer efter overfaldet, hvor han tilsyneladende var ked af det og græd.

Under fængslingen gav obs. en del modstridende forklaringer med hensyn til den hjemmelavede dirk; først hævdede han, at den var lavet på gerningsstedet, men derefter indrømmede han, at han havde lavet den derhjemme. Ligeledes hævdede han først, at det ikke havde været hans mening at slå skipperen ihjel, men forklarede senere, at dette var tilfældet.

Under mentalobservationen frembød obs. ingen tegn på psykose. Man var i god kontakt med ham, hans adfærd var naturlig. Stemningslejet var den første tid ret trykket, og han klagede den første måned over kortvarige forstemninger, som efterhånden svandt fuldstændigt. Der var ingen søvn- eller appetitforstyrrelser.

Obs. gav på klar, samlet måde fremstilling af baggrunden for de kriminelle handlinger, efterhånden som man vandt hans fortrolighed. Han var fuldstændig uden følelsesmæssig reaktion på de kriminelle handlinger i begyndelsen, senere angav han dog at fortryde dem.

Rorschach-prøven viste tegn på angst hos pubertetspræget person. Intelligensen målt ved Wechslers prøve til lidt over gennemsnittet. Indprentningsevnen normal.

Ved den legemlige undersøgelse fandtes fuldstændig naturlige forhold. Obs. var høj, kraftig, atletisk bygget med ildrødt hår.

Wassermanreaktionen i blodet: negativ.

Elektroencephalografi (registrering af hjernens elektriske aktivitet): intet abnormt, specielt ingen tegn til epilepsi.

Efter obs.'s fremstilling sammenholdt med de i akterne givne oplysninger gik observationserklæringens konklusion ud på, at obs. på gerningstidspunkterne havde lidt af sjæleligt betinget sindssygdom. Ifølge retslægerrådet var der tale om en psykopatologisk tilstand, der måtte ligestilles med sindssygdom.

Diagnosen af sindssygdommen hviler først og fremmest på den ændring af den oprindelige personlighed, som de kriminelle handlinger tyder på, idet et sådant adfærdsmønster aldrig tidligere var påvist hos obs.

Efter obs.'s egne beskrivelser havde der, i de perioder han foretog de kriminelle handlinger, foreligget en depressiv forstemning med tvangstanker og tvangstilskyndelser, udløst af den for ham utålelige situation ombord. Man tør dog ikke udelukkende herudfra sige, at depressionen har været så stærk, at den har haft karakter af psykose, ifølge forældrenes oplysninger var obs.'s væsen fuldstændig som sædvanlig, når han var hjemme, og mulighed for aggravaion i egen interesse kan ikke udelukkes; men til den depressive sindstilstand kommer her sandsynligheden for sjæleligt betingede bevidsthedsforstyrrelser i gerningsøjeblikkene.

Bevidsthedsforstyrrelser deles efter Jaspers og Strömngren i bevidsthedssvækkelse, bevidsthedsplumring og bevidsthedsspaltning. Bevidsthedssvækkelse kaldes de tilstande, der ligger mellem fuld bevidsthed og bevidstløshed, hvor alle sjælelige processer såsom opfattelsesevne, asociationsevne, tankegang og opmærksomhed er nogenlunde ligeligt svækket.

Ved bevidsthedsplumring forstås bevidsthedssvækkelse i forbindelse med forskellige symptomer som hallucinationer, illusioner eller hurtigt skiftende vrangforestillinger.

Bevidsthedsspaltning omfatter dels tågetilstande, dels depersonalisationstilstande, hvoraf de første har interesse i dette tilfælde.

Ved tågetilstande, der er sjæleligt betinget (efter psykiske traumer) eller skyldes epilepsi, er bevidstheden indskrænket til kun at omfatte et snævert område inden for hvilket genstande og sammenhæng vel kan opfattes og bearbejdes formålstjenligt. Tilstandene kan vare fra minutter til timer, hvorunder den pågældende bevæger sig i en bestemt idékreds, afspaltet fra hans normale, og han kan i denne tilstand begå handlinger, der er fuldstændig fremmede for hans oprindelige personlighed. Hans ydre adfærd kan være fuldstændig naturlig og samlet.

Noget direkte bevis for at obs. har befundet sig i en sådan sjæleligt betinget tågetilstand, da han foretog drabsforsøget og hærværkerne, har man ikke, man kan kun pege på sandsynligheden derfor, og obs.'s fuldstændige følelsesmæssige indifferens over for handlingerne tyder i retning af, at disse virkelig har været

personlighedsfremmede. Man kan også antage en noget anden psykisk mekanisme, idet obs. i let bevidsthedssvækket tilstand kan have mistet kontrollen over sit tankeindhold og realiseret sine tvangsforestillinger i de aggressive handlinger. Der kan ikke herske tvivl om, at obs. under sit arbejde på skibet af og til har været bevidsthedsændret, han oplyser selv om svigtende opfattelsesevne, og kollegerne bekræfter dette indirekte, idet de dog opfattede obs.'s adfærd som upålidelighed (jvnf. deres oplysninger om, at obs. jævnlig nægtede at vide besked f. eks. med værktøj, han lige havde brugt).

Man må endvidere fremhæve de konstitutionelle faktorer, man har kunnet påvise hos obs., som erfaringsmæssigt begunstiger sygelige bevidsthedsændringer, nemlig hans tidligere tendens til søvngænger og den hjernerystelse, han gennemgik kort efter ansættelsen.

Søvngænger er ganske vist en bevidsthedsændring, der hører til uden for det normal psykologiske, dog formentlig næppe i en grad som påvist hos obs., men den kan have banet vejen for senere sygelige bevidsthedsændringer. Hjernerystelsernes betydning for disse er påvist af udenlandske og danske forfattere.

Med hensyn til den ydre situation som psykoseprovokerende faktor foreligger norske undersøgelser, der har påvist en stor psykosefrekvens hos norske søfolk (Ødegaard, Sundby), idet livet på søen må anses for at være et anseeligt stress såvel legemligt som sjæleligt.

Obs. blev ved underretten frifundet for straf i henhold til straffelovens § 16 og blev i medfør af § 70 dømt til at undergive sig tilsyn af Dansk Forsorgsselskab gennem 3 år for forsøg på manddrab, brandstiftelse og hærværk.

Denne dom blev af anklagemyndigheden indanket for landsretten med påstand om, at domfældte i medfør af straffelovens § 70 skulle undergives sikkerhedsforanstaltninger ved anbringelse på sindssygehospital.

Landsretten stadfæstede underretsdommen med den ændring, at tilsynet ikke blev tidsbegrænset.

Obs. har siden frivilligt indfundet sig på hospitalet med 1—2 måneders mellemrum. Han klarer sig godt, har ansættelse på faderens kutter og virker psykisk naturlig.

Ester Syberg.